

Lektori jelentés L. Kapitány Orsolya: A kender- és lenfeldolgozás hagyománya című tanulmányáról

L. Kapitány Orsolya tanulmánya jól összegezett, tartalmas, amely alkalmas arra, hogy megfelelő ismereteket nyújtson az olvasónak a megye lakóinak egykori ilyen tevékenységéről. Megjelenésre ajánlom, a következőkben sorra vett megjegyzések figyelembevételével.

Az 1. lap bevezetőjéhez, helyeselve, hogy a szerző hangsúlyozza a kender feldolgozásának korai kezdeteit, megjegyzem, hogy az első mondat kissé pontatlan. Bár való igaz, hogy a magyar *sző* szó finnugor kori őse, a rokonépek megfelelői alapján következtetve, egy 'fon, fonat' jelentésű nomenverbum volt (TESZ III. 791), az ősmagyaroknak azonban az ugor nyelvközösségből való kiszakadásuk után is még mintegy két évezredük volt a honfoglalásig, mialatt volt idő a szöves bármily kezdeti formájának a meghonosodására! Ezalatt kellett a mindenképpen szövött készítményt jelölő szőnyeg szónak is keletkeznie, ám még a törökséggel való intenzív érintkezés előtt, különben valószínűleg egy a honfoglalás előtti időben átvett török szóval jelölnénk a tárgyat. A szőnyeg használatáról ekkorról ugyanis hiteles adatunk van, Gardízinek a 870 körüli magyarságról szóló tudósítása szerint leánykéréskor a leány apja "egy szőnyegbe göngyölítve" adta át ajándékát (vö. K. Csilléry: A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei. Bp. 1982. 56-58, 106). A honfoglaláskor itt talált szláv népek nyilván fejlett lenkultúrával rendelkeztek, az azonban, hogy Somogyban a szövőszéket szűdfának mondják, nem pedig szláv eredetű szóval, mint több más vidékünkön, arra látszik vallani, hogy itt a szövőgyakorlat korai gyökerű. Ezt érdemes lenne kiemelni. Talán érdemes lenne kitérni viszont arra, hogy fonással szolgáló falu volt a korai Árpád-korban a mai Fonyód (1083-95: Funoldi) és Fonó (1250: Funo); lásd: Heckenast Gusztáv: Fejedelmi (királyi) szolgálonépek a korai Árpád-korban. Bp. 22, 31, 72, 101.

4. lap: A mai fiatalabb nemzedék előtt, lévén számukra a munkamenet egészében idegen, kérdésként merülhet fel, miért kellett a fonalmosást nagy télben végezni? Meg kellene tehát mondani, hogy hagyományosan meddig terjedt az abban az évben termelt kender- és lenkészlet megfonásának ideje és habár a szerző említi, hogy mikor volt szokás felállítani a szövőszéket és mikor elbontani, de nem ártana hangsúlyozni, hogy azért kellett sietni a munkával, mert a tavaszi munkák jöttével már nem jutott rá idő.

5. lap: Pontosítani kellene az 1970-es cikkem alapján írottakat, valahogy ilyenféleképpen: "a magyarok már az Árpád-korban megismerték szláv takácsok révén a korábban használatosnál fejlettebb, lábítós szövőszéket, miként azt a szláv eredetű nyűst, borda és cséve szavunk is tanúsítja."

7. lap: A felsorolt híres szövőasszonyokról, ha nem lehet megállapítani, mikor élhettek, legalább annyit jó lenne megadni, hogy XIX. századiak vagy XX. századiak voltak-e.

A takásmintakönyveknél hiányzik az utalás arra, hogy Göndöcs Péter göllei takácséból a 16. kép ad részletet.

A 11. lapon említi a szerző, hogy "gyakori volt" a kézi horgolású csipke, de nem mondja meg, hogy kb. mióta. A gépi összevarrásnál is hiányzik ez, csupán az összegezésből tudható meg, hogy az 1920-as évektől kezdődött az alkalmazása, Ezt már itt meg kellene mondani, hiszen az olvasók többsége hihetőleg ezzel nincs tisztában. ✓

13. lap: A mintaelemek csoportosítása hasznos, de hiányolom, hogy nincsen elegendő utalás a minták eredetére, nevezetesen a késeiek esetében, mint amilyen a 37. képen látható, mely talán divatlapból való vagy gyári csipkéről másolt. A *fenyőág* elnevezés minden bizonnyal kései, hiszen Magyarországon a természetes élőhelyükön túli területeken a fenyőtelepítés általában az 1880-as évektől vette kezdetét.

14. lap: Azt, hogy a kétféjű sas motívuma két egymással szemben álló sas egyesüléséből származott volna, mint Fügedi Mártánál, Réaura hívatkozva áll (nem a 49., hanem 51. lapon), elképzelhetetlennek tartom. Könnyen belátható, hogy a motívum csakis háttal álló madarak egyesülése nyomán születhetett. Fordítási hiba lenne? Ehhez meg kellene nézni Réau eredeti szövegét, de itt erre nincsen szükség. A jelen tanulmány nyugodtan mellőzheti ezt a kérdést, azt viszont kevésbé, hogy nálunk a kétféjű sas a Habsburgok jelképeként vált közismertté.

Félő, hogy a kötet sok olvasója nem fogja tudni, hogy mi a "Physiologus". Legalább annyi magyarázat kellene mellé, hogy "kora középkori természetrajzi-vallási kézirat". A Physiologusból egyébként csak az idézett két első mondat származik. Ezt követően, az utolsó mondatban ("Innen ...") már Fügedi Márta szövege következik - nem teljesen pontosan -, ezt tehát le kellene választani. Úgy vélem, itt azt lenne fontosabb idézni, hogy ezt a jelképet a középkori egyház tette magáévá, majd azután a protestánsok az általuk megtartandók közé sorolták.

A szarvassal kapcsolatban úgy vélem, nincs adat arra, hogy a motívumnak alkalmazói azt a csodaszarvassal azonosították volna, én legalábbis nem tudok ilyen esetről. A 42. kép szarvasa egyébként is kései megfogalmazásúnak látszik, nemkülönben a 43. képen látható lovak. Úgy vélem, érdemes lenne határozottabban és szarvasra, lóra egyaránt általánosítva megmondani, hogy az ősvallásból a szellemi hagyományokban megőrződött csodás állatalakokat nem volt szokás a jóval később, néhány százada vagy csupán 100 éve idegenből meghososított szöttesmotívumokkal azonosítani, ezeket a készítőik és használók már pusztán díszítményként értékelték.

Összefoglalóan meg kell jegyezni a szövegről, hogy az még átnézést kíván. A népi kifejezések némelyikénél hiányzik a kurziválás, pl. 4. lap: *mosódeszka*, *mosófa*, 5. lap: *fonalas-*, *vásznasdurung*, 9. lap: *küttövászson*. Ezekhez egyszavas magyarázat is kellene, de ugyanígy a *vetélő vőgy* mellé vagy a 7. lapon a *kígyófutás*hoz, a 11. lapon a *paszit* szóhoz. Az olvasók egy része számára itt a "műrokonság" szó is megfejtést kívánna. talán azt lehetne írni: "a néprajztudományban műrokonságnak mondott". Ugyanitt a készen árusított csikok *csetőt* elnevezésénél utalni kellene, hogy az tulajdonképpen "cseh-tót" szóösszetétel. ✓

A 7. lap 1. sorában a "Nemesvidi takács céh articulus" idézőjelbe teendő.

A szövegbeli utalás és a 10. és 14. kép aláírása szerint a két kép Gönyey rajzán alapulna, azonban mindkettő Csikós Tóth András rajza, mint azt a 14. kép szignója is mutatja.

Az 3. lapon elírásként kerülhetett a 4. képre utalás a kölyűs kendentörő kapcsán, holott azt az 5. kép mutatja. További elírás lehet a 4. lapon az *áspafa* 70-2000 cm közti mérete, hiszen 2000 cm-es, azaz 20 méteres áspára aligha lehetett szükség.

KODOLÁNYI J. 1957 kimaradt a bibliográfiából (vö. 13. lap).

Kifogásolom, hogy több esetben is a Magyar Néprajzi Lexikonbeli szócikkekre "MNL.2.293" és hasonló megjelöléssel utal a szerző, holott ezek Szolnoky Lajos által szignáltak, tehát bármennyire rövidék is, az ő munkáiként kell számon tartanunk. Annak idején Fél Edit azért harcolta ki, hogy - az akkor a nyugati ilyen lexikonokban már általános gyakorlatnak megfelelően - a szerzők névaláírása ott szerepeljen a szócikkek alatt, hogy ekként lehessen hivatkozni a későbbiekben rájuk.

Másféle problémát jelent, hogy a szövegben a férjezett, de férjük nevére a kezdőbetűvel utaló szerzőket a szöveg rendszerint a férj névjelzése nélkül idézi, az irodalomjegyzékben viszont azzal együtt szerepelnek, mégpedig a férj neve kezdőbetűjének megfelelően sorolva be őket az ábécérendbe. Ez azoknak az olvasóknak számára, akik a néprajzkutatók rokonsági kapcsolatait nem ismerik, megnehezítheti az irodalomjegyzékben való utánakeresést. Ajánlanám a néprajzi irodalomban megszokott, leánynév szerinti ábécérendet.

A szövegben akad néhány kisebb helyesírási hiba is, pl. földrajzi névből képzett melléknév nagybetűvel (4. lap, 1. sor: Kaposvári), hibás egyeztetés (pl. 5. lap, lenn: "Három... botok"). A 7. lap 5. sorában a "karazsin" alighanem elírás "karazsia" helyett, a 9. sorban "mús" "mi is" helyett. Ugyanitt a 13-14. sorban helytelen a szórend, ugyanis nem a "lenszövöket" vezették, hanem a szálláskönyvet, tehát helyesen: "amit a lenszövök 1756-1853 között vezetett szálláskönyve ...".

A képjegyzék számos tételénél hiányzik a datálás. A néprajzi anyagban kevésbé tájékozott olvasók érdekében szükség lenne legalább hozzávetőleges meghatározásra, még akkor is, ha ilyenre van utalás a szövegben.

A 40. kép aláírásában határozott kijelentés formájában áll, hogy az halottas lepedő szélét díszítette, míg a szöveg szerint (14): "dísze lehetett".

Budapest, 2000. augusztus 16.

K. Csilléry Klára